

УДК 355.404.1

НАЦІОНАЛЬНА ДЕРЖАВА І ГЛОБАЛЬНИЙ РЕСУРС ВІЙСЬКОВОЇ ДИПЛОМАТІЇ

МІТРОФАНОВА О.О.,
кандидат
політичних наук,
старший науковий
співробітник
відділу
трансатлантичних
досліджень
Державної установи
«Інститут всесвітньої
історії НАН України»

Стаття присвячена дослідженню ролі військової дипломатії у політиці національної держави. Автор аналізує специфіку залежності військової дипломатії від політичного керівництва держави, функції військових аташе, вплив безпекової доктрини на ефективність військової дипломатії, досліджує окремі аспекти військової дипломатії певних держав, військове співробітництво, як у ядерній сфері (на прикладі США та Великої Британії), так і у сфері організації двосторонніх навчань (на прикладі Франції та Польщі). Виокремлюється аспект відсутності довготривалої безпекової стратегії України, що загальмувало вітчизняну військову дипломатію та зашкодило міжнародному іміджу України. У висновках зазначається важливість військової дипломатії для політики національної держави, стратегічне значення належного опрацювання та втілення засад адекватної безпекової доктрини політичними керівниками та катастрофічні наслідки нехтування цієї сферою для тих держав, які мають складне геополітичне розташування, особливо знаходяться між двома різними оборонними блоками, як Україна.

Ключові слова: безпека, військова дипломатія, військовий аташе, НАТО, національна держава, Україна.

Події 2014 року в Україні довели, що військова дипломатія та розвідка мають суттєву значущість для національної держави і за умов глобалізації. Нехтування цією сферою приводить до катастрофічних наслідків для держави. Помилки в призначенні керівників розвідувальних служб спричиняють неадекватну оцінку загроз національній безпеці, тоді як неефективна діяльність військової дипломатії суттєвим

чином загальмовує залучення союзників чи отримання від них гіпотетичної допомоги.

Метою статті є аналіз військової дипломатії у політиці національної держави, специфіки залежності військової дипломатії від політичного керівництва держави, функцій військових аташе, впливу безпекової доктрини на ефективність військової дипломатії, дослідження окремих аспектів військової дипломатії певних держав, військове співробітництво, як у ядерній сфері (на прикладі США та Великої Британії), так і у сфері організації двосторонніх навчань (на прикладі Франції та Польщі).

Переважає більшість публікацій присвячена аналізу дипломатії національної держави, але не її військової складової. Серед вітчизняних досліджень виокремлюється колективна монографія «Асиметрія міжнародних відносин», окремі підрозділи якої присвячені дослідженню воєнно-політичних аспектів асиметричних відносин та асиметричним стратегіям у сфері безпеки та оборони. Колективна монографія «Америка і Європа в сучасних міжнародних трансформаціях» серед інших питань аналізує мілітарний вимір зовнішньої політики США та деякі військові аспекти трансатлантичного співробітництва. Серед вітчизняних науковців Г. Перепелиця приділяє увагу дослідженню воєнної політики, праці вітчизняних американістів Є. Камінського і О. Потехіна аналізують особливості політики США, зокрема безпекової та оборонної. Французькі науковці І. Буайє та І. Факон досліджують військову політику та військове співробітництво європейських країн та Росії. Окреме джерело становлять публікації в пресі політиків та військових з тематики військового співробітництва.

В останні роки в наукових колах активно обговорювалися важливість економічної дипломатії, пошуку інвестицій, євроінтеграційний напрям українського зовнішньополітичного курсу. Нагальність військового виміру дипломатії, який грав одну з перших ролей за біполярного світоустрою, не отримувала належної уваги.

Історія діяльності військових аташе розпочинається у Західній Європі періоду Людовика XIII з відправкою військових спеціалістів до союзницьких держав.

М. Буроменський вважає, що вирішальними у плані визнання доцільності взаємного допуску окремими державами діяльності іноземних військових аташе є два аргументи. По-перше, кож-

на держава завжди розраховує, що її військовий аташе за кордоном досягне ефективнішого результату у своїй роботі, ніж аташе інших держав на її території. По-друге, кожна держава знає, що формальна її відмова від прийняття іноземних військових аташе, як свідчить історичний досвід, призводить до маскуванню з боку акредитуємих держав, які скеровують за кордон військових спеціалістів під виглядом секретарів або технічних співробітників посольства¹.

Функції українських військових аташе:

— представляти Міністерство оборони України у військовому відомстві держави перебування або, за відповідним рішенням, одночасно у двох і більше країнах;

— підтримувати офіційні відносини з військовими відомствами країни перебування;

— з'ясування усіма законними способами становища й подій у військовій сфері держави перебування та своєчасно інформування про них дипломатичного представництва і Міністерства оборони;

— консультування глави представництва України за кордоном з військових питань;

— координування роботи військ, делегацій та військовослужбовців Міністерства оборони України, які прибули до держави перебування у службових справах².

На сучасному етапі серед завдань французьких військових аташе можна виокремити такі функції:

— доводити до відома країни перебування інформацію про воєнну політику Франції, можливості та озброєння Збройних сил Франції;

— інформувати французьке керівництво про розвиток воєнної політики країни перебування;

— сприяти розвитку двостороннього військового співробітництва;

— виконувати функції військового радника Посла;

— брати участь у просуванні за кордоном інтересів оборонної промисловості Франції³.

Українська військова дипломатія опинилася заручницею непослідовної безпекової доктрини України. Прикметно, що українські президенти змінювали стратегічний курс щодо НАТО від інтеграції до позаблоковості. За таких умов вироблення адекватної системи безпеки в Україні взагалі не було можливим.

Стає риторичним запитання щодо ефективності військової дипломатії України, коли політичне керівництво змінювало курс від прагнення до участі

у блоці колективної безпеки до провадження позаблокової політики. Коли в усьому світі посилювалися тенденції глобалізації, українські військові аташе, як співробітники Міністерства оборони, яке залежить від політичних керманів держави, поставали в дуже невідгданому світлі, коли були змушені пояснювати своїм західним партнерам зміни курсу щодо НАТО. Звичайно свою роль відіграла і негативна позиція щодо кандидатури України в НАТО окремих впливових членів Північноатлантичного альянсу, Франції та Німеччини.

Втім, якщо аналізувати позицію президентів України щодо євроатлантичної інтеграції України, то виявляється повна непослідовність. Треба мати на увазі, що політичний вимір є пріоритетним тому, що саме рішенням політичного керівництва держави окреслюється форма співробітництва з НАТО. Військові втілюють в життя загальний курс політиків, якщо звичайно при владі у державі не знаходяться військові у результаті військового заколоту. Тобто, чітка політична концепція українського президента щодо вступу в НАТО скеровувала діяльність військової дипломатії на досягнення мети та посилення лобіювання української кандидатури серед країн членів НАТО, але незабаром наступний український президент фіксував позаблоковість та нейтралітет і, таким чином, євроатлантичний курс України не мав жодної послідовності. Подібна невизначеність блокувала діяльність української військової дипломатії, якій, напевно, було нелегко пояснювати подібну непослідовність керівництва держави своїм західним партнерам. Водночас в Україні міцнів олігархічний політичний режим, а оснащення Збройних сил України не було серед стратегічних пріоритетів держави. До того ж, в окремих країнах Заходу, які прагнули позбутися проблем щодо ймовірної кандидатури України в НАТО, зокрема у Франції, активно поширювалася думка, що Україні ніхто не загрожує і, отже, нашій державі не треба ставати членом блоку колективної безпеки.

Іншу позицію займали нові члени НАТО та колишні соціалістичні країни: Польща, Румунія, балтійські держави, які, маючи певний історичний досвід, та, прагнучи посилити свою незалежність та захищеність вступивши в НАТО, з розумінням ставились до проблем України та обстоювали доцільність приєднання України до Північноатлантичного альянсу. Ці країни були зацікавлені у вступі України в НАТО, тому що тоді б відбулася зміна безпекових кордонів, і вони б межували з

членом НАТО, а не з невизначеною країною, буферною зоною.

У травні 2002 року за часів президентства Л. Кучми рішенням Ради національної безпеки та оборони задекларовано намір вступити в НАТО, а у липні 2004 року з Військової доктрини України вже вилучено формулювання „вступ до НАТО” і замінено на „проведення політики євроатлантичної інтеграції”.

Президент Віктор Ющенко повертає до Військової доктрини України прагнення приєднання до НАТО, який було вилучено його попередником Леонідом Кучмою, та активно підтримує курс євроатлантичної інтеграції України.

Наступний президент Віктор Янукович у 2010 р. скасовує вступ до НАТО як стратегічний напрям та проголошує розвиток України як нейтральної держави, доводячи переваги позаблокового статусу України.

Після подій Майдану та обрання президентом П. Порошенка у 2014 р. питання євроатлантичної інтеграції України та скасування позаблокового статусу України знов постає на порядку денному.

Подібні радикальні зміни не сприяють успішному просуванню українськими військовими дипломатами українських інтересів за кордоном, тому що сам стратегічний курс України змінюється, і така ситуація дестабілізує імідж нашої держави як виваженого партнера.

Втім, сама НАТО в передвиборчий період час від часу застосовувалася певними українськими силами, переважно крайні лівими, як «опудало» для залякування виборців. Зокрема, Прогресивні соціалісти на чолі з Наталією Вітренко зверталися до ідеології часів холодної війни та наголошували, що у разі перемоги правих сил, вони втягнуть Україну в блок НАТО, а через те – в неминучий конфлікт з Росією.

У свою чергу, представники правих сил, як-то «Наша Україна» Віктора Ющенко запевняли, що вступ України в Північноатлантичний альянс гарантуватиме безпеку нашої держави. Таким чином, в інтерпретації українських політтехнологів НАТО перетворювалася залежно від спрямування українських ідеологів або на «цапа відбувайла» у разі необхідності звинуватити когось в агресивній політиці щодо України та сусідньої Росії, або на «манну небесну», яка принесе спокій та злагоду. Між тим сумнівно, що пересічний український виборець звертав увагу на обіцянки вітчизняних керманів щодо стратегії відносно НАТО через те,

що з огляду на важку соціально-економічну ситуацію в країні для громадян значно актуальнішими були питання саме внутрішньої політики, зокрема, робочих місць, пенсій та охорони здоров'я, аніж перспективи гарантування безпеки структурою колективною безпеки.

На думку вітчизняних фахівців, потреба Росії у військових базах на території України та інших країн СНД обумовлюється тими функціями, які покладаються на іноземну військову присутність. Військова присутність Росії в державах СНД покликана утримувати їх від участі в союзах і блоках з іншими країнами й водночас «заохочувати наміри держав – учасниць Договору про колективну безпеку об'єднуватися в оборонний союз на базі спільності інтересів і військово-політичних цілей»⁴.

Росія без вагань використала чинник присутності бази свого Чорноморського флоту в Криму заради досягнення своїх геополітичних намірів. Росія погоджувалася на фінансові витрати задля можливості мати військову базу на терені України, яка потенційно відлякувала закордонних прихильників євроатлантичного курсу України, а в потрібний момент скористалася цим козирем у своїй геополітичній грі заради приєднання Криму.

За таких несприятливих умов в Україні формується розуміння, що військова дипломатія має стратегічну значущість. Недарма колишній міністр закордонних справ В. Огризко зазначив, що «за таких обставин дипломатія об'єктивно відходить на другий план. Зараз потрібна воєнна дипломатія. А ще краще – просто жорсткі воєнні дії, які зупинять агресію. А після цього ми можемо поступово повернутися до намагань встановлення діалогу»⁵.

Цінним є дослідження певних аспектів військово-стратегічного курсу США. Вплив Сполучених Штатів Америки на формування ландшафту європейського стратегічного простору є незаперечним. Країна, яка залишилася єдиною суперпотугою у світі після перемоги у протистоянні часів «холодної війни», постала перед проблемою необхідності трансформування свого європейського курсу у зв'язку з «викликами» постбіполярної доби.

Кардинальні зміни системи міжнародних відносин постбіполярного світу відповідно позначаються на коригуванні Вашингтоном свого зовнішньополітичного курсу. Звичайно, основним спонукальним мотивом того, що США розпочали пошукувати нові сфери діяльності, було зникнення ідеологічного супротивника – Радянського Союзу. Хоча на Заході є популярним визначення

потуги СРСР як «колоса на глиняних ногах», проте відомо, що цей «колос» поглинав значну частину американських зовнішньополітичних зусиль та суттєвим чином визначав військові видатки США. Так, подальше зміцнення потуги США за відсутності стримуючого чинника у вигляді адекватного конкурента штовхало наддержаву на пошуки нових напрямків глобальної діяльності, спрямованої на утвердження домінуючої ролі у формуванні нової системи світового порядку.

Логічним є припущення, що американські цінності не можуть бути сприйнятими та засвоєними усіма акторами світової спільноти, які є представниками різних цивілізацій, а отже, носіями різноманітних світоглядів та власних вартісних концепцій, сформованих протягом століть. Тим більше, що ментальність значної кількості цивілізацій сформувалася набагато раніше ментальності сучасної північноамериканської цивілізації (прикладом чого є Європа, не кажучи вже про Китай чи Японію). Природно, що навіть західні союзники Вашингтона виявили своєрідну реакцію на трансформування американського зовнішньополітичного курсу.

Поняття власне безпеки і небезпеки мають досить неоднозначні тлумачення та, зрозуміла річ, досить відмінні критерії. Однак спільним у них є те, що вони однаково не можуть бути виключно прерогативою якоїсь однієї, навіть суперстабільної, системи (скажімо, Сполучених Штатів Америки): настільки органічно нині взаємозалежене світове співтовариство. Не випадково створена і переконливо доводить свою ефективність загалом цілісна система євроатлантичної безпеки. Водночас, це не означає, що вона позбавлена внутрішніх непростих колізій – навпаки, вони нерідко досить виразно проступають (загострюються) під постійним тиском швидкозмінюваних обставин. Отже, проблема збалансування інтересів євроатлантичної спільноти є неодмінним атрибутом досягнення взаєморозуміння, взаємоповаги, взаємопідтримки, тобто, зрештою, запорукою зміцнення власне системи безпеки як в регіональному, так і в глобальному вимірах. Це переконливо засвідчують і Косовська трагедія, і світова фінансова криза, і, звичайно, терористичні акти 11-го вересня 2001-го року.

Військова дипломатія США має традиційну домінуючу «особливих відносин» з Великою Британією, які втілюються і у військовій політиці цих обох країн.

Саме чинник співробітництва у військовій царині під час другої світової війни змінив ситуацію. Прем'єр-міністр Великої Британії У. Черчилль у 1946 році охарактеризував як «особливі відносини» співробітництво зі США. Неабияку значущість для поглиблення американо-британських відносин мала співпраця керівників двох держав: президента США Ф. Рузвельта та прем'єр-міністра Сполученого Королівства У. Черчилля.

Ядерна політика Великої Британії від самого початку розвивалася під егідою особливого партнерства зі США, навіть залежно від американської. На озброєнні в Сполученого королівства є ядерні боеголовки власного виробництва. Але їхні корпуси виробляються в США (вони є ідентичними корпусам американських боеголовок), а їхні заряди вироблені у Великій Британії. До того ж, якщо порівняти ядерні потенціали обох держав, арсенал США є настільки переважаючим за міццю, що в даному аспекті стратегічного партнерства неабияку значущість має чинник патерналізму США щодо Великої Британії.

Безсумнівно США цілком могли діяти одноосібно при врегулюванні певних конфліктів, але показовим є те, що вони прагнули залучити союзників у 2003 році у війну в Іраку. Велика Британія надає суттєву значущість стратегічному партнерству із США в підтримці останніх при веденні бойових дій (війна в Косово 1999 р. та Іраку 2003 р.). Хоча не можна стверджувати, що це відбувається постійно (реакція британського парламенту на врегулювання ситуації в Сирії 2013 р.).

У військовому співробітництві США з Францією є декілька спірних моментів. Однією з проблематичних сфер у францусько-американських стосунках у царині безпеки є питання стратегічного командування під час операцій. Якщо Сполучені Штати є лояльними щодо активної участі європейців у визначенні структур сил НАТО, то стратегічне та оперативне командування поточними операціями, зокрема на Балканах, є пріоритетом США⁶. Проте логічно, що, вкладаючи значну частку у врегулювання кризи (наприклад, у Косовську операцію), французи відповідно прагнули отримати більше командних посад.

Проблема знайшла своє відображення в питанні керівництва Об'єднаними силами спеціального призначення (CJTF), що використовувалися для виконання певного завдання. Американці намагалися підпорядкувати ці формування Головнокомандувачу Об'єднаних сил НАТО в Європі

(SACEUR). Франція була проти цього, аргументуючи свою позицію тим, що участь американських сил у формуваннях буде мінімальною.

Ситуацію оцінює польський військовий фахівець А. Чупинський: Франція прагне пристосувати командні структури до специфіки окремих операцій, зокрема, забезпечити відповідність керівництва структурам національних утворень, що беруть участь в операції. Через те для неї має неабияке значення утворення багатонаціональних формувань, що може започаткувати формування «коаліції волонтерів» – гіпотетичних сил, створення котрих не потребує значних коштів, але водночас дає можливість участі нейтральних держав та країн Центральної і Східної Європи⁷.

Окремі французькі аналітики вважають, що американцям бракує політичного контролювання армії. Так, на думку Вінсанта Деспорта, політичний контроль над діяльністю армії насправді не є характерним для американської традиції. Зокрема, під час операції 1999 року в Косово залучення авторитетних політиків до проведення акції було знову обмежене⁸.

Більше того, Париж незадоволений домінуючою роллю США в системі європейської безпеки, зокрема, в НАТО. Це підтверджують і французькі аналітики: «завдяки принципу одностайності, який визначає рішення Атлантичної Ради, Сполучені Штати залишаються господарем гри, визначаючи операцію, в котрій вони беруть участь або доручаючи Європі провадити акцію, в якій вони не братимуть безпосередньої участі, насамкінець, перешкоджаючи європейцям провадити операцію, за яку Америка не бажає платити»⁹. Директор паризького Інституту міжнародних і стратегічних досліджень Паскаль Боніфас, наприклад, подає дані, що видатки США на свою безпеку дорівнюють 270 млрд. доларів, тоді як 5 найбільших європейських бюджетів на оборону (Франція, Велика Британія, Німеччина, Італія, Іспанія) становлять 140 млрд.¹⁰.

Крім того, Сполучені Штати у структурі НАТО контролюють розвідку, володіючи основними засобами аналізу і зв'язку, і лише вони мають специфічні технологічні засоби, особливо у шифрувальній царині. Іншим чинником стратегічної переваги Америки є високі можливості оперативного реагування, доставки військових контингентів, зброї і гуманітарної допомоги в будь-яку частину земної кулі.

Як доводять, зокрема, французькі військові аналітики, Європа, незважаючи на невпинне

збільшення своєї економічної потуги, в царині зовнішньої політики та оборони значною мірою залежна від свого північно-американського союзника. Річ у тім, що сьогодні більшість європейців досить важко уявляють собі Європейський Союз могутньою світовою структурою. Переважаюча міць Сполучених Штатів, яка особливо виявилася на початку цього століття, практично зводить нанівець можливість народження будь-якої альтернативної світової потуги. Америка розвиває ідею необхідності розподілу сфер відповідальності. До пріоритетних вона відносить проблеми власної безпеки, рівноваги деяких стратегічних регіонів, проблеми трансформування регіонального масштабу, які мають вирішуватися їхніми європейськими і азіатськими союзниками. Тим часом, потребує детального вивчення питання американського домінування. Ідея можливості використання Європою військових складових Північноатлантичного альянсу для власних цілей видається складною для втілення, про що свідчать дискусії останніх років між командувачами НАТО. Водночас, ідея свідомо використати можливості американської потуги може бути пересторогою конфронтацій всередині Альянсу. Здається, це є передчасним, через те необхідно зробити це в інший спосіб¹¹.

Показово, що війна в Косово 1999 року посилила автономістські устремління європейських країн, одним з виявлень котрих стала декларація французько-німецького самміту в Парижі (30 листопада 1999 року). Дві європейські держави задекларували свою готовність зміцнити військову потугу європейців, особливо в сферах розвідки, стратегічної мобільності, командування та контролю. У документі підкреслюється специфічна роль розвідки як центрального елемента автономності оцінки та рішень ЄС. Франція і Німеччина вирішують об'єднати засоби, як існуючі, так і ті, що розвиватимуться, зокрема, у космічній галузі, заради розбудови спільноєвропейської потуги.

Щодо стратегічної мобільності – запропоновано поступово створювати належну багатонаціональну структуру європейського командування авіатранспортом з метою спільного управління наявними засобами європейського військового авіаційного транспорту та координації використання цивільних засобів. Передбачено, що ця координація сприятиме спільній діяльності і дасть змогу оптимізувати витрати. В той же час, вона стимулюватиме спільні придбання та використання засобів так само, як і спільне навчання персоналу¹².

Конкретизацію програми забезпечення європейських сил власною транспортною авіацією було зафіксовано у декларації французько-німецької Ради з оборони та безпеки від 9 червня 2000 року (Мейанс). В документі було підтверджено тезу про потребу посилення європейської потуги у сфері військового авіатранспорту, чим пояснюється вибір Франції і Німеччини на користь аеробуса A400M, як майбутнього європейського військово-транспортного літака. Франція і Німеччина, підтверджуючи це рішення, підкреслили, що на їхні потреби було призначено відповідно 50 та 75 апаратів. Втілення програми формування спільноєвропейського військового авіатранспорту визнано за рішучий крок у розвитку європейської політики безпеки та оборони. До речі, зазначено, що Франція і Німеччина бажають, щоб промисловці, задіяні в проекті, шукали можливості промислового співробітництва з Росією та Україною.

У той же час, увага приділяється європейській системі супутникового спостереження. Франція і Німеччина зафіксували свій намір створити незалежну європейську систему супутникового спостереження. З цією метою Німеччина впроваджуватиме постійний супутник-радар, а Франція зробить внесок своєю системою оптичного супутникового спостереження. Таким чином, ця двостороння ініціатива закладатиме базу європейського супутникового спостереження, відкриту іншим європейським партнерам¹³.

Зрештою, до НАТО увійшли колишні соціалістичні країни. Цінним є дослідження налагодження військового співробітництва цих країн з країнами Західної Європи. Суттєвим елементом французько-польського співробітництва було утворення побратимських об'єднань збройних сил – то були полки танкових з'єднань, угруповання кораблів, полки винищувальної авіації, тощо. Польські офіцери отримали змогу пройти післядипломну освіту у загальновійськовому Колегіумі оборони в Парижі, а також навчатися на різних курсах та проходити мовне стажування у Франції¹⁴.

Згідно з концепцією колишнього президента Франції Ширака, «Польща, Німеччина і Франція повинні бути одним з найсуттєвіших елементів конструкції майбутньої Європи»¹⁵. Певним відображенням цього наміру є регулярні консультації політиків зазначених держав у площині так званого «Веймарського трикутника», котрі провадяться з 1991 року, де під час зустрічей обговорюються й питання, пов'язані з безпекою.

Ідея цієї співпраці виникла на зустрічі міністрів закордонних справ К. Скубішевського, Р. Дюма і Г.-Д. Геншера в 1991 році у Веймарі.

Починаючи з 1994 р. політичні консультації в рамках означеної структури органічно доповнюються військовим співробітництвом. Під час зустрічі в Парижі 3 березня 1994 року міністри оборони Франції – Франсуа Леотар, Польщі – Піотр Колодзейчик та Німеччини – Волькер Рює дійшли згоди зробити зустрічі цього рівня щорічними. Крім того, міністри оборони Франції та Німеччини підтвердили політику сприяння своїх держав вступові Польщі до ЄС та тіснішій співпраці Польщі з ЗС та НАТО. Вирішено також розпочати співробітництво у військовій сфері, проводити спільні штабні навчання, зустрічі експертів з питань оборони, навчання військових підрозділів і т. ін.

Так само важливе значення для формування нової системи європейської безпеки мали й міждержавні діалоги різних рівнів. Так, 26 жовтня 1995 р. в Парижі відбулася зустріч міністрів закордонних справ Польщі, Франції та Німеччини в рамках Веймарського співробітництва. Оцінюючи роль держав-членів Веймарського трикутника у конструюванні архітектури європейської безпеки, міністр закордонних справ Франції Ерве де Шарет зауважив: “три наші країни відіграють першорядну роль у пошуку найкращих рішень щодо вироблення належного шляху і темпу змін у царині безпеки. Якщо ми втрємох дійдемо згоди щодо нашої позиції, нам буде легше переконати інших”¹⁶.

2-3 лютого 1997 року у Варшаві зустрілися міністри оборони Польщі – Добжанський, Франції – Мійон та Німеччини – Рює. Було підписано спільний документ «Ініціатива міністрів оборони Федеративної Республіки Німеччини, Франції та Польщі щодо інтенсифікації тристоронньої політико-військової та військової співпраці», на основі якого вирішено утворити Спільну координаційну військову групу.

На думку дослідників Дверницького та Залевського, бажання бачити Польщу, що складатиме з французько-німецьким тандемом майбутню вісь, яка перетне Велику Європу, ілюструється двома прикладами: створенням в лютому 1997 року спільної координаційної групи експертів для узгодження позицій трьох держав щодо питань безпеки і оборони та сприяння ідеї багатонаціональності в їхніх арміях через організацію військових навчань та обміну персоналом. Таким чином, Веймарський трикутник розширив свій діапазон і у військовій

царині. Певним успіхом було також отримання Варшавою у березні 1997 року статусу спостерігача у французько-німецькій програмі стосовно бронетранспортерів піхоти – символічному проектові майбутньої європейської співпраці у збройній сфері¹⁷.

Серед конкретних заходів щодо військового співробітництва в 1996 році було проведено двосторонні навчання PASSEX за участю французьких кораблів «Жанна Д'Арк», «Жерміналь» та польсько-французьке танкове навчання, в якому взяли участь 260 військовиків. У 1997 році відбулися тактичні навчання підрозділів польських підводних човнів за участю французького фрегату «Авізо», візит польського транспортного літака АН-26 з екіпажем до авіабази в Орлеані, участь делегації другої броньованої дивізії французької Армії у штабному навчанні другої механізованої дивізії польського війська (Щечинек).

Угоди про співробітництво було укладено між французькими та польськими підрозділами, зокрема їх підписали:

- 2 полк винищувальної авіації Діжон та 1 полк винищувальної авіації Мінск Мазовецький;
- угруповання кораблів з Бресту та флотилія оборони берегу Хел;
- 6/12 полк танків кирасирів Олівер та 6 механізований полк Валтш;
- 5 командний полк Баден-Баден та 9 командний полк Біалобжега.

Крім того, постійні ділові контакти підтримують 2 броньована дивізія Версаль і 2 механізована дивізія Щечінек, а також 27 Альпійська дивізія та 21 бригада подхаланських стрільців.

Таким чином, до французько-німецького співробітництва органічно долучився новий актор – Польща. Прикметно, що декларативне політичне співробітництво привело до реальних зрушень у практичній площині: було розпочато практичну військову співпрацю за сприяння міністрів оборони.

На переконання колишнього президента Ширака, Польща має посісти належне місце у процесі вироблення нової системи європейської безпеки. Під час візиту президента Польщі Квасневського до Парижа у травні 2000 року Ширак зазначив, що Європейський Союз повинен адаптуватися до нових умов, адже конструювання власне Європи оборони є новим фундаментом європейського політичного проекту. Польща завдяки своїй історії, стратегічній позиції в НАТО та європейській спрямованості має право повністю приєднатися до цієї великої справи¹⁸.

Суттєвим чинником досліджуваної тематики є те, що військова політика держави тісно пов'язана з зонами її геополітичного впливу та економічних інтересів. Розглянути дане питання можна на прикладі війни в Малі.

На посаді президента Ф. Олланд постав перед дилемою військового втручання в конфлікт в Малі. Історія Малі пов'язана з Францією, яка почала свою експансію в дану державу у 1855 році і підкорила її у 1890 рр. Колонія декілька разів змінювала свою назву. Партія «Суданський союз» боролася за незалежність і на надзвичайному з'їзді цієї партії 22 вересня 1960 року було оголошено про незалежність Республіки Малі.

Підкреслимо, що крім історичних зв'язків, Франція має економічні інтереси в Малі, зокрема, французька корпорація «Арева» шукає та розробляє уранові родовища в Малі. А отже зацікавлена і в майбутньому отримувати зиск від даної діяльності, для якої потрібен відносний спокій в країні.

Протягом 2012 року в Малі відбувалися конфлікти влади та екстремістів. У квітні 2012 р. країна повинна була обрати президента, проте у березні відбувся путч. Тимчасовим президентом став Діонкунда Траоре.

8 січня 2013 бойовики наступали на південь Малі і захопили міста. 10 січня 2013 року Траоре листом на ім'я генерального секретаря ООН Пан Ги Муна і президента Франції Франсуа Олланда висловив прохання про військову допомогу.

Важливим є той факт, що військова операція була схваленою Радою Безпеки ООН, як і випадку з вирішенням сирійського конфлікту, Ф. Олланд наполягає на пріоритеті отримання від ООН дозволу на санкції, в першу чергу на військове втручання.

Франція одразу почала операцію «Сервал». Французькі літаки зробили біля тисячі вилетів – бомбардуванням було піддано позиції супротивника.

3 лютого 2013 року у столиці Малі Бамако, Ф. Олланд оголосив про завершення операції французьких збройних сил.

Перебіг війни в Малі та операції «Сервал» привів французьких аналітиків до деяких узагальнень, як геополітичних так і суто військових. Зокрема, фахівці Е. Денесе і Е. Деланкроз підкреслили, що сьогодні жодна держава, (навіть США або країни, які розвиваються), не може поодиночі передбачити та відстежити появу метастаз сучасних війн, не кажучи вже про те, щоб впоратися з

ними. Отже операція «Сервал» була підтвердженням тому: загальні політичні цілі сучасної війни ведуть до практично геометричного «розподілу» відповідальності (йдеться про пропорційний розділ фінансового навантаження та об'єднання зусиль у сфері логістики). Загальна оборонна програма Європи станеться в нагоді.

У військовій сфері щодо перспективи французьких оборонних можливостей операція «Сервал» доводить що майбутнє не за численними, але погано озброєними військами, а за невеликими та добро екіпірованими підготовленими силами, які здатні відреагувати на загрозу в найкоротші терміни¹⁹.

Між тим, французький філософ Бернар-Анрі Леві має іншу оцінку позиції Європи на тлі військової операції в Малі. На його думку, Європа повела себе ще гірше, ніж звичайно, вирішила стежити за війною «з балкону» і читати мораль з незадоволеною гримасою. Далі, філософ вважає, що Європа відмовила в допомозі або ж намагалася виторгувати собі за неї якнайбільше: програми підготовки тут, пара транспортних літаків там. Леві підсумовує, що то було безсилля, самогубний крок в очах всіх справжніх європейців, які з часів війни в Боснії не можуть спокійно дивитися на позбавлену стратегії і відваги Європу!²⁰.

Таким чином, військова дипломатія грає важливу роль в політиці національної держави, хоча останнім часом і спостерігається зниження зацікавленості в її вивченні порівняно з епохою білатерального світоустрою. Військова дипломатія є цариною, котра значним чином залежить від політичного керівництва держави за виключенням випадків, коли до влади у країні приходять військові шляхом перевороту. Нехтування політичними керівниками держави створенням та запровадженням адекватної доктрини безпеки та оборони є особливо катастрофічним для держав, які знаходяться в зоні перетину інтересів провідних світових акторів та не входять до блоків колективної безпеки. Їхні кордони стають предметом зазіхань агресивних та потужних сусідів, а армія може бути дещо дезорієнтованою, якщо політичне керівництво не накреслило чіткого стратегічного курсу.

На прикладі України фіксуємо проблематичність належного оснащення Збройних сил держави, коли президенти давали протилежні вказівки щодо євроатлантичної інтеграції України, а це в свою чергу зумовило неможливість адекватного вироблення стратегії озброєння, яка могла б орі-

ентуватися чи-то на стандарти НАТО, чи-то на потребу захисту держави власними силами, будучи нейтральною державою та маючи кордони з членами різних блоків колективної безпеки. Олігархічний політичний режим в Україні та відсутність чіткого стратегічного курсу щодо євроатлантичної інтеграції чи нейтралітету зумовили неефективність військової дипломатії України, яка стала заручницею регулярних змін безпекового курсу України і, таким чином нездатною представити за кордоном довготривалий стратегічний курс України. Призначення на ключові військові посади в Україні осіб, які діяли в інтересах сусідньої держави взагалі завдало суттєвого вдару усій військовій царині держави. У результаті анексії Криму Росією та подій на Донбасі військова політика, як внутрішня так і зовнішня, стала відігравати одну з основних ролей в українській політиці, і від неї стало залежати саме виживання України як суверенної держави. Питання військового співробітництва стає провідним. Показово, що Україна, яка є одним з активних учасників миротворчих операцій, сама стала потребувати допомоги, зокрема в озброєнні своїх сил.

Попри усі сучасні тенденції глобалізації, глобального управління та колективної дипломатії класична силова детермінанта міжнародних відносин вийшла на перший план. Тоді як міжнародні організації: ООН та ОБСЄ висловлювали своє занепокоєння ситуацію в Україні, а наявність Будапештського меморандуму не допомогла Україні зберегти свої кордони, саме від успішності армії національної держави став залежати суверенітет цієї держави.

Вдала військова дипломатія України сприятиме залученню гіпотетичної допомоги від союзників. Її провал матиме наслідки не тільки для України, але і для усієї системи європейської безпеки.

Військове співробітництво має значний потенціал для розвитку і у довготерміновій перспективі

неможливо передбачити, які саме форми воно буде здано набути. Прикладом є еволюція відносин США та Великої Британії від колоніальної залежності до «особливих» відносин і створення двома країнами спільної системи засобів електронного спостереження «Ешелон» та залежності оснащення ядерних сил Великої Британії від США. Інші держави, навпаки, розвиваючи військове співробітництво, тримають ядерну політику виключно під національним командуванням і оснащенням, як Франція.

Далі, розширення оборонного блоку НАТО та збільшення його функцій не було передбачено, також як і розвал Організації Варшавського договору. Таким чином, еволюція військового співробітництва може привести до поширення своїх функцій, як у прикладі з НАТО, коли спочатку наукова співпраця та гуманітарні операції з подолання стихійних лих не були серед завдань при утворенні даної структури. Крім того, може змінитися й геополітична зона активності оборонного блоку.

Між тим, класичні силові детермінанти прихильників реалізму не втратили своєї актуальності і за умов глобалізації та розвитку колективної дипломатії. Саме існування суверенної держави значним чином залежить від боездатності її армії, особливо якщо вона не є членом жодного оборонного блоку. Хоча, навіть, наявність членства в блоці колективної безпеки не виключає ймовірність розв'язування зтяжкої конфліктної ситуації, прикладом чому є проблема роздільності Кіпру, яка розтягнулася на десятиріччя, незважаючи на те, що Туреччина є членом НАТО та прагне вступити в ЄС, членом якого є Кіпр.

Врешті, на сучасному етапі важко прогнозувати довготривалий курс військової дипломатії України, через те, що нагальним питанням наразі є захист суверенітету України.

ПОСИЛАННЯ:

- ¹ Міжнародне право / За ред. М. В. Буроменського, Міжнародне право : навч. посібник / К.: Юрінком Інтер, 2006. – 336 с. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://radnuk.info/pidrychnuku/mishnarod-pravo/468-geretsku/8096-22-----html>.
- ² Військовий аташе. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://leksika.com.ua/15990416/legal/viyskoviy_atashe
- ³ La coopération militaire. [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.ambafrance.ru/article.php?id_article=652
- ⁴ Асиметрія міжнародних відносин / Під ред. Г. М. Перепелиці, О. М. Субтельного. – К.: Видавничий дім «Стилос», 2005. – С. 225.
- ⁵ Огрызко В. Проще договориться с марсианами, чем с русскими / В. Огрызко [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://obozrevatel.com/politics/28741-prosche-dogovoritsya-s-marsianami-chem-s-russkimi-ogryzko.htm>
- ⁶ Bail P.-Y. Le. La structure de forces de l'OTAN / P.-Y. Bail Le // Défense nationale. – 2001. – N 5. – P. 161.
- ⁷ Циупіński А. Od obrony narodu do obrony Europy / А. Циупіński // Myśl wojskowa. Dwumiesięcznik wydawany przez Ministerstwo Obrony Narodowej. – 1998. – marzec-kwiecień. N 2. – S. 154–156.
- ⁸ Desportes V. L'autonomie stratégique des commandants de théâtre americaine / V. Desportes // Défense nationale. – 2001. – №4. – P. 96.
- ⁹ Jessel J. Le XXI siècle: avec ou sans la France ? / J. Jessel - Paris: L'Harmattan, 1997. – P. 194.
- ¹⁰ Boniface P. Vers l'autonomie stratégique européenne / P. Boniface // L'Europe puissance du XXIe siècle? – Paris: IRIS, 1999. – P. 62.
- ¹¹ Boileau M. L'Europe de la défense / M. Boileau // CASOAR. – octobre. – 2001. – №163. – P. 25.
- ¹² Sommet franco-allemand, Paris, 30 novembre 1999. Déclaration de Paris // De Saint-Malo a Nice: Les textes fondateurs de la défense européenne. Réunis par Maartje Rutten, Cahiers de Chaillot. – Paris: L'Institut d'Etudes de Sécurité UEO, 2001. – №47. – P. 86–87.
- ¹³ Sommet franco-allemand, Mayence, 9 juin 2000. Déclaration de Mayence // De Saint-Malo à Nice: Les textes fondateurs de la défense européenne. Réunis par Maartje Rutten, Cahiers de Chaillot. - Paris: L'Institut d'Etudes de Sécurité UEO, 2001. – №47. – P. 128–129.
- ¹⁴ Bogusławska H. Polsko-francuska współpraca wojskowa. Bilans i perspektywy / H. Bogusławska –Warszawa: Adam Marszałek, 1997. – S. 6–7.
- ¹⁵ Szoszkiewicz A. Trójkąt poznański / A. Szoszkiewicz // Wprost. – 1 marca 1998. – S. 80.
- ¹⁶ Halamski A., Kazana M. Współpraca polityczna i wojskowa w ramach Trójkąta Weimarskiego. - Warszawa: Adam Marszałek, 1997. – S. 28.
- ¹⁷ Dwernicki C., Zalewski F. Aleksander Kwasniewski à la tête de l'Etat polonais: une véritable alternance? / C. Dwernicki, F. Zalewski // Relations internationales et stratégiques. – 1997. – №26. – P. 105.
- ¹⁸ Visite du Président Polonais. France: discours du président Jacques Chirac lors du dîner d'État. (Paris, 15 mai 2000) // Documents d'actualité internationale. – 2000. – 1 juillet. – P. 531.
- ¹⁹ Denécé E., de l'Ancroz E. Mali: Les cinq leçons de l'opération «Serval» de l'armée française / E. Denécé, E. de l'Ancroz. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.slate.fr/tribune/67961/mali-cinq-lecons-serval>.
- ²⁰ Lévy B.-H. L'armée française est en train de gagner, au Mali, une guerre exemplaire / B.-H. Lévy [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://laregledujeu.org/bhl/2013/03/20/l'armee-francaise-est-en-train-de-gagner-au-mali-une-guerre-exemplaire/>.

Mitrofanova O.O. The national state and the global resource of military diplomacy / State Institution «Institute of World History of NAS of Ukraine».

The article is devoted to investigation of the military diplomacy role in the national state politics. The author analyses the specificity of the military diplomacy dependence on a state political government, military attache's tasks, the influence of security doctrine on military diplomacy efficiency, studies some aspects of certain states military diplomacy, military cooperation as in a nuclear sphere (on example of the USA and the UK), as in a sphere of bilateral training organization (on example of France and Poland). It is underlined the aspect of the long-term security strategy absence in Ukraine that hampered the Ukrainian military diplomacy and damaged the international image of Ukraine. The author comes to the conclusion of the importance of the military diplomacy for the national state, the strategic significance of a proper development and implementation of adequate security doctrine principles by political leaders and a possibility of disastrous consequences in a case of neglecting this sphere for those states that have a complex geopolitical location particularly being situated between two different military defense alliances as Ukraine.

Keywords: security, military diplomacy, military attache, national state, NATO, Ukraine.

Митрофанова О.А. Национальное государство и глобальный ресурс военной дипломатии / Государственное учреждение «Институт всемирной истории НАН Украины».

Статья посвящена исследованию роли военной дипломатии в политике национального государства. Автор анализирует специфику зависимости военной дипломатии от политического руководства государства, функции военных атташе, влияние доктрины безопасности на эффективность военной дипломатии, исследует отдельные аспекты военной дипломатии определенных государств, военное сотрудничество, как в ядерной сфере (на примере США и Великобритании), так и в сфере организации двусторонних учений (на примере Франции и Польши). Выделяется аспект отсутствия в Украине долгосрочной стратегии в сфере безопасности, что затормозило отечественную военную дипломатию и испортило международный имидж Украины. В выводах отмечается важность военной дипломатии для политики национального государства, стратегическое значение надлежущей проработки и воплощения основ адекватной доктрины безопасности политическим руководством государства и катастрофические последствия пренебрежения этой сферой для тех государств, которые имеют сложное геополитическое положение, особенно находятся между двумя оборонными блоками, как Украина.

Ключевые слова: безопасность, военная дипломатия, военный атташе, НАТО, национальное государство, Украина.

*Стаття надійшла до редколегії 17.12.2014
Прийнята до друку 04.03.2015*